

УДК 378.016:33.017.92

СИСТЕМА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Наталія Яремчук

*Львівська комерційна академія
вул.Туган-Барановського, 10, 79005 Львів, Україна*

З'ясовано зміст і значення ціннісних орієнтацій професійної підготовки майбутніх економістів через сформованість у них ціннісних свідомості, відношення, поведінки. Запропоновано шляхи становлення ціннісних орієнтацій у контексті професійної підготовки сучасного економіста.

Ключові слова: аксіологія, ціннісні орієнтації, економічні спеціальності, професійна підготовка, економічна свідомість, економічна поведінка, рефлексія.

Духовна криза українського суспільства стала характерною особливістю його сучасного розвитку. Втрата старих ціннісних орієнтирів і відсутність нових (зокрема, через брак національно-державницької ідеології) спонукали до порушення загальнолюдських етичних норм та утвердження подвійної моралі. Особливо гостро реагує на ці зміни сучасна молодь, яка з огляду на відсутність соціального досвіду доволі часто формує одновимірну систему ціннісних орієнтацій, зорієнтованих на однотипне споживання низького рівня.

На думку академіка І. Зязюна, “головною метою вищої освіти сьогодні стає творча діяльність спеціаліста, здатність до гнучкої переорієнтації згідно зі змінами в системі соціальних і культурних інститутів сучасного суспільства, орієнтованого на людські цінності” [5, с. 23]. Відповідно, розвиток особистості майбутнього фахівця в сучасних умовах поряд із загальноосвітньою та спеціальною підготовкою передбачає формування системи як загальнолюдських, так і професійних цінностей. “Професіонал – це передусім людина, яка має необхідні знання у галузі обраної професії, бездоганно володіє практичними та професійними навичками, креативними здібностями, створює нові способи професійної діяльності... у сучасному індустріальному суспільстві для переходу на вищий щабель розвитку людства особливі вимоги висуваються до моральної професійної діяльності” [3, с. 58]. За таких умов навчально-виховний процес у ВНЗ має базуватись на принципі нерозривності високого професіоналізму і духовності.

Найскладнішою проблемою формування системи ціннісних орієнтацій особистості та гармонійного поєднання духовно-моральних і матеріально-прагматичних цінностей є підготовка майбутніх економістів, професійна діяльність яких має практично-утилітарний характер.

Як зазначає О. Романовський, “успіх підприємництва багато в чому залежить від вихованості, високих морально-етичних якостей підприємця, правдивості, вміння дотримуватися даного слова, наявності інших позитивних рис характеру. Загальнолюдські цінності, норми етики та моралі, вироблені історичною практикою суспільства, високо цінуються в країнах демократії і є обов’язковими для успішного здійснення підприємницької діяльності” [11, с. 95]. Зважаючи на це, морально-етичне виховання майбутніх бізнесменів є так само важливим завданням, як і їхнє професійне навчання і практична підготовка.

Проблема педагогічної аксіології, зокрема у професійній підготовці фахівців, досліджували у різноманітних аспектах такі учені: І. Бех, О. Бондаревська, В. Василенко, Г. Васянович, О. Вишневський, В. Вульфова, Б. Додонов, М. Доній, О. Дробницький, О. Здравомислов, І. Ісаєв, О. Леонов, Т. Мальковська, Н. Марковська, В. Момов, В. Ольшанський, З. Равкін, В. Семиченко, В. Сластьонін, М. Тітма, Г. Чижакова, В. Ядов та ін.

Ми ставили за мету розглянути зміст і значення ціннісних орієнтацій у професійній підготовці студентів економічного профілю.

Згідно з українським педагогічним словником, “ціннісна орієнтація” – це “вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей” [4, с. 357].

На думку деяких науковців, ціннісні орієнтації студентів – це “багатогранна система життєвих поглядів, установок, налаштувань, зумовлених умовами життя – матеріальними, вихованням, освітою, споживаною інформацією, побутом своїм і батьків” [1, с. 82].

Нас цікавила система цінностей студентів економічних спеціальностей. Ми провели опитування (у режимі відкритих запитань) серед студентів Львівської комерційної академії. Як виявили, головним мотивом вступу до економічного вищого навчального закладу є матеріальне збагачення, суспільна самореалізація і визнання. У самооцінці щодо інших респонденти стверджують, що з них 60% – егоїсти, 25% – конформісти, 15% – альтруїсти. Серед особистісно значущих характеристик у студентів переважають цілеспрямованість, рішучість, послідовність; серед професійно значущих – ділова активність, комунікабельність. На запитання “Чи готові Ви заради благополуччя (наживи) пожертвувати совістю та душевною гармонією?” – 75% опитуваних відповіли позитивно. Ієрархія найважливіших цінностей є такою: життя, гроші, здоров’я, сім’я, власність (матеріальна), патріотизм. Це

вносить суперечність, бо респонденти виявляють також такі якості, як душевність, толерантність, обов'язковість, працьовитість. Очевидно, що цінності опитуваних мають амбівалентний характер, а це дає підстави для існування ціннісної переорієнтації.

Беручи до уваги специфіку професійної діяльності економістів, ми не можемо сприймати як негатив бажання покращити свій добробут. Власне, підприємницька діяльність зумовлює специфічну мораль, де важливим є адекватне співвідношення моральних і прагматичних цінностей, істинність яких формує суть: зі злом не можна боротися злом; а мета не завжди виправдовує засоби.

Для побудови системи ціннісних орієнтацій майбутнього економіста ми брали за основу низку ідей та підходів до класифікації цінностей. Зокрема, класифікація освітніх цінностей: соціально-політичні, інтелектуальні, моральні, цінності професійної діяльності; класифікація загальних професійних цінностей: зміст професійної діяльності і зумовлені ним можливості самореалізації особистості; суспільна цінність праці, яка визначається її результатом і наслідками; оцінка трудової діяльності людини залежно від ступеня її корисності для суспільства; оптимальний режим та умови праці (соціально-економічні, морально-психологічні тощо) [6].

Ми погоджуємося із тим, що цінності є орієнтиром діяльності й поведінки людини за умови сформованості у неї ціннісних свідомості, відношення, установок [6], тобто людина керується в діяльності ціннісною свідомістю, відношенням, поведінкою.

Зміст і цілі життя спеціаліста залежать від сформованих цінностей як складових свідомості. І. Бех зазначає: “Укорінюючись в структурі самосвідомості, ціннісна система виступає як її необхідна установка – морально-значуща й відповідально активна. Вона і є єдиною соціокультурною основою для перетворення внутрішніх можливостей особистості у реальність здійснюваних нею вчинків і духовно-моральної поведінки в цілому” [2, с. 27]. Найскладнішим завданням є створення умов, які б сприяли сприйняттю особистістю цінностей як внутрішніх установок, орієнтирів поведінки і діяльності.

Розширення загального світогляду – ключовий шлях до духовного оновлення особистості. Одвічна дилема ідеалістичного та матеріалістичного вирішується через істинність знань. У критичні моменти розвитку освіти педагогічна думка завжди зверталася до ідей гуманізації, посилення моральних основ навчання і виховання: “шлях гуманізації дозволяє відновити розвиток ціннісних орієнтацій у навчанні й вихованні, побороти відношення до студента як “гвинтика” системи, яке вживає відчуження, підвищити його активність як суб'єкта навчально-виховного процесу,

розширити межі свободи, життєтворчості, самовизначення особистості майбутнього фахівця” [12, с. 48].

Знання перетворюються у переконання. Економічні переконання – це “стійка, систематизована система поглядів, що являє собою економічний світогляд суб’єкта” [8, с. 180]. Моральний зміст таких знань, відповідно переконань, можна отримати шляхом вивчення предметів гуманітарного циклу (із гуманістичною спрямованістю: “найбільша цінність є людина”) та здобуття “корисних знань”(щоб такі знання дали в перспективі користь).

Специфіка професійної діяльності економістів полягає в її практично утилітарному характері, проте людина високої культури (з відповідним рівнем знань) захищатиме моральні, національні та релігійні цінності. Це повинно стати основою професійного світорозуміння таких фахівців.

У формуванні ідеалу як форми функціонування цінностей пріоритетом повинна стати “особистість, яка б поєднувала в собі високий рівень культури, духовності, принципи гуманізму, демократії”. Зрештою, для будь-якої особистості актуальні “вищі цінності” моралі: щастя, любов, дружба, честь, совість, свобода, вірність.

На думку Є. Шибанової і В. Хащенко [8, с. 172], провідні компоненти економічної свідомості такі:

- уявлення людини про себе як про економічного суб’єкта (суб’єктивний економічний статус, економічна самоідентифікація, економічні запити, уявлення про можливості підвищення доходів, самооцінка ділової успішності);
- уявлення про багатство (суб’єктивне економічне благополуччя, суб’єктивна шкала доходів);
- ставлення до багатих і бідних людей;
- ставлення до грошей (уявлення про функцію грошей у житті, потребу в грошах);
- ставлення особистості до власності (ступінь вираженості бажання бути власником);
- ставлення до конкуренції (психологічна готовність до змагання з іншими людьми);
- соціальні настанови особистості щодо різних форм економічної поведінки (споживацька, заощаджувальна, підприємницька, інвестиційна, благодійна);
- орієнтація людини на економічні цінності.

Одним із структурних компонентів економічної свідомості є перцептивна сфера економічної поведінки, яка розглядає питання сприйняття і ставлення суб’єкта до грошей, багатства та бідності, підприємницької діяльності, податків, доходів, власності тощо.

Як зазначає В. Москаленко, „новим явищем в економічній поведінці сучасної молоді є підвищення ролі грошової мотивації... Володіння грошима обумовлює різну поведінку, яка пов'язана із самоствердженням особистості” [9, с. 3]. Багато хто з молодих людей ставить щастя в пряму залежність від кількості грошей. Не завжди позитивні емоції викликає почуття власності: заздрість багатству іншого; причина гордощів, амбіцій; можливості експлуатації інших людей; причина шантажу; підґрунтя для егоїзму [8, с.199].

Формуючи “підприємницький тип особистості” у студентів економістів, ми повинні забезпечити такі умови соціалізації, щоб саме поняття “гроші”, “власність” сприймали не тільки як індикатор значущості людини, її влади, пошани, прибутку, а й “економічного альтруїзму” (благодійність, милосердя). З огляду на це дуже важливою є виховна функція економічних знань, де вчинок є мірою знань, мислення та поведінки майбутнього економіста.

Домінуючою в діяльності та поведінці особистості є мотивація, яку ми розглядаємо за видами спрямованості:

- спрямованість на взаємодію (вчинки людини визначаються потребою у спілкуванні, прагненні підтримувати добрі стосунки з колегами);
- спрямованість на завдання або ділова активність (перевага мотивів, які зумовлюють діяльність);
- спрямованість на себе або особистісна спрямованість (перевага мотивів досягнення особистісного добробуту) [13, с. 88].

Важливо, щоб сфера професійної підготовки майбутнього економіста орієнтувалась на спільну, творчу діяльність через діалогічне спілкування, формуючи таким чином творчу самореалізовану особистість.

Здатність особистості до самоаналізу, самооцінки та саморозвитку як критеріїв професійного становлення майбутнього спеціаліста є аспектом особистісної рефлексії (розуміння людиною самої себе).

Особисту рефлексію ми можемо визначити як внутрішній діалог, в якому людина розглядає, оцінює, приймає чи заперечує ті чи інші цінності, властиві різним інститутам суспільства, сім'ї, спільноті однолітків, відомим постатям. За допомогою рефлексії людина може формуватися і змінюватися в результаті усвідомлення і переживання тієї реальності, в якій вона живе, свого місця в цій реальності й самого себе (за А. В. Мудриком). Під впливом механізму саморегуляції формуються нові цінності, які, відповідно, впливають на професійну діяльність майбутнього спеціаліста.

Власне у такому контексті слід розглядати поняття “економічної свідомості” як знання людини про саму себе під кутом зору економіки [8, с. 181]. Формування вмінь у студентів будувати поведінку і взаємостосунки з

іншими на основі уявлень про себе в системі економічних відносин є однією із складових їхнього майбутнього професіоналізму.

Відповідно до системи цінностей в особистості виробляються принципи, установки, переконання та ідеали, формуються вольові риси, рішучість відстоювати свої життєві позиції. З огляду на це першочергових змін потребує зміст економічної освіти, яка “має формувати економічну культуру особистості, що пов’язана, з одного боку, з глибокою економічною освіченістю, а з іншого – з розквітом людської досконалості, розвитком загальнолюдських цінностей” [7, с. 27].

Відкритою залишається проблема практичної розробки становлення ціннісних орієнтацій у студентів з економічним профілем навчання (орієнтація навчально-виховного процесу на соціокультурний аспект; удосконалення умов для ефективної економічної соціалізації як основи професійного виховання; науково-методичне забезпечення матеріалами навчальних курсів тощо), що належить до подальших напрямів дослідження.

-
1. *Артемчук Г. І., Попович В. В., Січкаренко Г. Г.* Вища школа України: реальність і тенденції розвитку: Монографія. К., 2004.
 2. *Бех І. Д.* Виховання особистості: Навч.-метод. посіб.: У 2 кн. К. Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади.
 3. *Васильєв І.* Ідеологія професіоналізму: сучасна та на перспективу // Освіта і управління. 1997. Т. 1. № 3.
 4. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник. К., 1997.
 5. *Зязюн І. А.* Гуманізм освіти ХХІ століття: філософський і психологічний аспект // Теорія і практика управління соціальними системами. 2002. № 2. С. 21–24.
 6. *Ісаєв І. Ф.* Профессионально-педагогическая культура преподавателя. М., 2002.
 7. *Костюченко Л.* Соціально-психологічні особливості економічної освіти і виховання молоді // Рідна школа. 2003. № 10. С. 27.
 8. *Ложкін Г. В., Спасенніков В. В.* Економічна психологія: Навч. посіб. К., 2007.
 9. *Москаленко В. В.* Економічна соціалізація особистості // Практична психологія та соціальна робота. 2005. № 8. С. 1–9.
 10. *Осіпова Т. Ю., Бартенєва І. О., Біла О. О.* та ін. Виховна робота зі студентською молоддю: Навч. посіб. / За заг. ред. Т. Ю. Осіпової. Одеса, 2006.

11. Романовський О. Проблеми виховання у майбутніх підприємців морально-етичних норм поведінки для успішної професійної діяльності // Освіта і управління. 2000 (2001). Т. 4. № 1–2. С. 95–106.
12. Романюк Л. Розвиток ціннісних орієнтацій студентів у навчальному процесі // Дидактика професійної школи: Зб. наук. пр. / Редкол.: С. У. Гончаренко (голова), В. О. Радкевич, І. Є. Каньковський (заст. голови) та ін. Хмельницький, 2005. Вип. 3. С. 48–52.
13. Цимбалюк І. М. Психологія торгівлі: Навч. посіб. К., 2007.

THE SYSTEM OF VALUE DISPOSITIONS IN PROSPECTIVE ECONOMISTS' PROFESSIONAL TRAINING

Natalia Yaremchuk

*Commercial Academy of L'viv,
Tuhan-Baranovsky Str., 10, UA – 79005 L'viv, Ukraine*

The article outlines the content and the meaning of value dispositions in prospective economists' professional training by exploring their value consciousness, attitudes, and behavior. It proposes the trends of forming value dispositions in the context of current economist professional preparation.

Key words: axiology, value dispositions, economic specialties, professional training, economic consciousness, economic behavior, reflection.

Стаття надійшла до редколегії 26.03.2008
Прийнята до друку 20.05.2008